

Bihotza golkoan

Aiurri, Zenbaki berezia 1, 1997: 72-78.

Laster zen beste alderditik trebulan, gizon handi eta kaskazuri bat, bere emaztea zirudiena atzetik zuela: "Siéntate aquí", agindu zion. Frontoia betetzen ari zen gizakizko uholde hartaz; gu hirugarren bizitzako balkoian, sabaian, geundenez, mundua ikusten genuen han behean, pilotalekuan. Hemendik igotzen zitzaigun marmar lodia, zurrunbilo eta guzti, eta beroa, odol beroko gizakiak sortzen ari ziren sargoria; kanpoan hotz, barruan labe. Gertuago ikusten genuen bigarren bizitzako balkoia ere leporaino betea zegoen; joaira gisa zetorren gora jendetza, eta gu geunden azken txokoa ere hartzen ari zen marea, denok garrasika, elkarri ulertu ezinik, berokiak kentzeko lanetan elkarri traba egiten. Ikurrin txiki bat irten zen nire ondoan, mutiko baten eskuetan flotatzen balego lez, eta ia begitik sartu zion makiltxo nire ezkerreko alboan eseri zenari, amonatxo beltzaran bat; esan nion haurrari, bost bat urteko mutikoa, kontuz egiteko gero!..., eta berehala esan zidan aho goxo batez andereak, ez arduratzeko, eskerrik asko... Begi beltz eta apalak esan zidaten, hitzak erdaraz irten zitzaizkion honetan, haurra berea zela, eta galdetu egin nion neuk erdaraz, eta: "Bai, biloba", esan zidan estreinatu berria zirudien euskaran orain, eta neuk ezer esateko astirik gabe hark mutikoari zerbait esan zion belarrira, eta ikurrintxoia zeraman eskutxoaren gainean bere esku zimurra eta gorriluna maitekor ipini eta eskusa barruan zuen irripartxo bat bidali zidan niri, eta orduan esan: "Bihurri"... Une honetantxe hasi ziren bertsolariak taulatura igotzen, eta hara begira geratu zen ikuslegoa, denok gorputz bakar, trinko eta isil bat osatu bagenu bezala, lau gizonak ezker paretari erantsita nola geratu ziren begira, horman kolatua zirudien ikurrin handiaren azpian.

Neuri ez zitzaidan amona hark esandako hitzaren doinua belarritik joaten.

Lehenengo bertsolaria lanean hasi zen bezain laster entzun nion beste alboko gizonak bere emazteari esaten: "Esos hombres son de la raza de bersolaris, hombres fuertes que no tienen miedo a nada, ¡te fijas qué tranquilos y salúus!" Amaitu zuenean, denok bezala sutsu txalotzen ari zela bota zion goitik behera bertsolariari: "¡Olé!", eta niri begiratu zidan buru zurihandiak, eta neuk sinpatiazko keinuz baietz esan nion... eta nire baitan pentsatzen... hau fenomeno berria zela; gizon honek ez zuen ezer ulertzen, ez zen, noski, bertan jaioa ere, baina onartzen zuen geure muinetan itsasita genuen euskaraganako maitasuna, eta hori esan nahi zuen seguraski, kanpotarrak izanik ere, denen herri bilakatu denaren eskubidea onartzen zuela. Hau berria zen. Itxaropentsua!... Zerbait galdetu nahi nion, baina ez nuen mindu nahi, noski; eta hizpidearen bila nenbilela, gizontzarra bera aurreratu zitzaidan: "Hemos venido de Baracaldo en autobús... Hay mucha gente, ¿no es verdad?" Neuk, baietz, eta pozten nintzela hemen ikusteaz, Tolosaraino etortzeko egin zuten sakrifizioa... "Hitzaldi askotara joaten gara", esan zidan Andaluziako erderaren grazia gozoaz, "joan den egunean Baionarainoko bidaia egin genuen... hura ez da Frantzia, e!... han ere euskaraz egiten baita..."

Bertsolarien saioak amaitu zirenean eman zitzaien hasiera hitzaldiei, eta bata bestearen atzetik esaten zirenak txalotzen zituen gizonak, baita bere eskuinean zeukan bere emazteak ere.

Miresgarria zen niretzat neure inguruan ikusten, eta sentitzen, ari nintzena.

Nire ezkerretan neukan amonari begiratu nion, aspaldi ahaztuxea bait neukan. Haurraren faltaz ohartu nintzen lehendabizi, ez bainuen ikurrinxa ikusten; baina gure aurreko lerrora salto egin eta ausarki balkoitik irten eta ikurrina ezker-eskuin mugitzen ari ez zen bada!!...; ez zen amonaxoa konturatu!!... eta begiratu nionean arnasestu batean zegoen!!... Galdetu nion erdaraz ea zer zuen. Ez zen erantzuteko gauza!... bere begi beltz larriekin esan nahi zidan itotzen zegoela!... Beroa zen, seguraski... bere ondoan bestaldetik zeukan bikotea ere orduan konturatu zen larrialdiaz eta gazteak lagundu zidan anderea hartu eta jendarte hertsu hartatik goiko lerroan irekia zegoen sabaileiho hartara eramaten. Laster hasi zitzaion arnasa lasaitzen; begi bizi haietan ikusi genuen hobeto zegoela. Atzetik norbaitek esan zigun, lipotimia bat zela, ez arduratzeko, pelotalekuan, han behean, gertatu berria zela kasu bera, eta andrea ez zutitzeko, horizontalean edukitzen ahalegintzeko... Eta, bai, emakumearen aurpegia zuri-grisetik bere beltzaranera itzultzen hasia zen... Ez zuen anderetxoak ezer pixatzen, txikia zen, eta argala oso. Haurraz: ";Jon!", galdetu zuen berehala, jauzi batez...

Mutikoa berean zegoen oraindik, ezertaz ohartu gabe, baina amonaren deiarra entzun bezain laster hurbildu zen jendartetik: "Amona!..."

Neuk esan nion amonaxoari hobe izango zela jendalde hartatik irtetea, ea nondik etorri zen, nongoa zen. Neuk pentsatu nuen autobusez kanpotik etorritakoren bat zela, gizontzarra bezala, baina: "Gorosabel kalean", esan zidanean jakin nuen Tolosa bertan bizi zela; halere, galdetu egin nion hau ziurtatzeko, ea herrian bertan zen, eta baietz.

Kosta zitzaigun frontoitik irtetea; eskailerak ere jendeak hartuta baitzeuden. Amona bere bilobatxoarekin eskutik eta ni, hirurok, pausoz pauso jaisten hasiak ginen bitartean ari nintzen pentsatzen nolatan, gero, horrelako bilkurak eratzen dituztenek hain irtenbide estuko barrutiak aldaratzen ez dituzten, oso arrisku larriak sor baitaitezke.

Honelakotan, aurkako jarrera batek, tiro batek, edozer motako mehatxuak, eragin dezakeen izuak ondorio ikaragarriak sor baititzake!

Azkenean irten ginen.

Hotz egiten zuen! Jantzi erazi nizkien besoetan zeramatzaten berokiak, eta horretan, laguntzen ari nintzela esan zidan amonak, Eujenia andreak, orain badakit izena, eskertzen ninduela bihotzez, bihotz handiz, baina berez joango zirela etxeraino... Eskutik zeraman bere biloba, ikurrina gora eta behera, "Eusko gudariak gara" abesten zihoan, hitz eta guzti gero!... Etxea urrun al zegoen galdetu nion, eta ezetz, oso hurbil... Baina ez nekien egia esaten ari zen ala ni neu ez arduratzeagatik, edo etxera bakarrik agertu nahi zuelako ote zen, ez bait nuen neuk amonaxoa osorik suspertu zenik ikusten; zangoak makal eta baldar botatzen zituen oraindik... eta besotik hartu eta etxeraino lagundu nahi niela esan nion, laguntzen uzten bazidan, noski... Baiezkoa erraz eman zidan, eta berak gidatu beharrean, mutikoa izan zen euskaraz zuzendu ninduen; eta, egitan, bizilekua oso gertu zegoen. Agurtu ere egin nituen etxeko atarian, eta Eujenia andreak eskerrak emanez eskailerak gorantz hartzen hasi zenean ia erori zen, haurrari esker ez zen jauzi, hau ikaratu zen!, eta mutikoak berak, Jonek, eskatu zidan amonari

laguntzeko, mesedez. Bigarren solairura iritsi ginenean, atea jo beharrean ateaurreko lanpas marroiaren azpitik hartu zuen haurrak giltza, amonak ireki zuen atea, eta niri eskatu zidan, mesedez, han nengoenez gero, sartzeko, sartzeko zertxobait hartzera, hain lagunkiro portatu nintzela eta... Hala sartu ginen hirurok etxebizitzara, sabai behe eta leiho txikiak... oraindik arratsaldea argi bazegoen ere behar zuen Eugenia andereak korridoreko argia piztu, eta sukalderraino zihoala ikusten zen barne-bidetik aurrera jarraitu beharrean, ezkerretara zegoen sala txiki eta txukun batera sartu zen aurretik, eta niri eskatu, mesedez, sartzeko. Salatxoan zegoen besaulki gorri batean eser erazi ninduen, zegoen bakarra, eta amona bera mahaitxo baten inguruan zeuden lau aulkietatik bat hartu eta eseri zitzaidan aurrez aurre.

Haurra irten zen norabait, eta biok geratu ginen.

Neu, leihoaren ondoan nengoenez, ikusi nituen argazki batzu armairu behe baten gainean, baina amonaz arduratu nintzen, aurpegi hobea ikusi nion, farretxo batekin erantzun zion nire ardurari, eta zerbait esatearren horixe esaten diot orain.

"Bai, pasa zait. Hala ere ez nabil ondo, tentsioa dut oso goia", esan dit erdaraz".

"Zaintzen al zara?"

"Zaindu... bai, baina urteek ez dute barkatzen... lan asko egina naiz neu, eta eskerrak heritik irten eta honeratu ginela... Zeuk ez dakizu, gaztegoa zara eta, baina gerrondoko garai hura oso tristea izan zen guretzat. Gaztelako herrixka batekoa naiz ni... Toledo inguruan dagoen La Puebla herriaz izango duzu aditza, noski..."

Neuk, ezetz...

"Honek ematen dit amorrua, nire herriaz inori hitzegin behar diodan bakoitzean gauza bera gertatzen zait, ezin dut nongoa naizen adierazi... garai batean norbaitek txiripaz, eta zorionez, aurkitu bazuen ere... Baina noan nirera: Las Aparecidas herrixka, La Puebla inguruan dago, hamabi etxeko auzoa dela esatea zuzenago..."

"Nola esan duzu norbaitek aurkitu zuela?..."

"Bai, eta bada honetaz berrogei urte, zein zaharra naizen!, badira hainbeste, bai, agerkunde hura jazo zenean neuk hogeitazortzi bete berriak nituen eta..., ba... goiz batez, ostirala zen, autobus bat agertu zen; ez zen inoiz kotxerik iritxi haraino, erreka bat pasatzeko zubitxo falta zen eta, baina autobus zahar eta zaratatsu hura, bai!, denok ikusi genuen bertora heldu aurretik... mendixkaren magal hartatik ibairainoko guztia ikusten baitzen, eta gainera, lehen seinalea motortzarraren zarata hegoak ekarri zigunez, ikusi ahal izan genuen hautsez osatutako behe laino hura gorantz zetorrela; oraindik herrian geratzen ginenok, denok, hogeitabostak, han ginen elizatxoaren aurrean, plazan, autobus orlegia heldu zenean, zain. Han hasi ziren gure aldaketak!...", eta anderetxoaren begi beltzak nire ondoan dagoen leihotik kanpora begira daude...

Kaleko kotxeek egiten duten zarata entzuten bailegoen.

Eta nire harridura aurpegian ikusteak pizkortu balu bezala jarraitu zuen... Autobus hartan hiru pertsona heldu zitzaizkigun: txoferra, Antolin zuen izena, gero ezagutu nuen hemen, hila da aspaldi; Kasimiro, enkargatu gisa egiten zuen gizon handi bat praka laburtxoekin, eta nagusia zirudien, eta zen!, beste bat, dotore jantzia hau, gorbata eta guzti, don Arturo. Izen hauek gero ezagutu genituen, noski, baina ordukoa da zuri kontatu nahi dizudana; hirurak jaitsi zirenean, enkargatua zirudien hark galdetu zuen ea apaiz jauna non zen. Lehen esan dizut herriko guztiak han ginela, baina egitan apaiza,

don Jenaro, falta zen; bailarako hiru elizen ardura zuen, eta egun hartan hileta batera deitua izan zen, Loa Altos-era hain xuxen. Nekatuak zeuden hiru gizonok, eta zakar samar galdetu ziguten ea noiz itzuliko zen, harentzat eskutitz bat zekartela eta. Honelako irteeretan bazkaltzera etxera etortzen zen beste elizetatik, hemen bizi baitzen, eta hau esan genienean pixka bat lasaitu ziren, eta non jan zezaketen galdetu zuten. Erramonaneko tabernan ez zen garbiketa handirik izango, alarguna eta zahartxoaren, baina janaria ongi prestatzeko gai zenez eta herrixkan besterik ez, neronek lagundu nien bertara...

"Eta, hala... baso bat ardo hartuko zenuke, edo kafetxo bat, bederen", esaten dit andereak, lehenago eskaini ezak bapatean arduratu balu bezala...

Neuk ezetz esaten diot, eskertzen diodala eskaintza, eskerrik asko, eta jarraitzeko, mesedez.

"Ba halaxe gertatu zen; haiek bazkaltzera eta geu geurean geratu ginen, zertara etorri ote ziren elkarri galdezka, oso urduri; ez zuen inork otorduaz pentsatu ere... Gure gizonetako batek galdetu omen zion, ausartu zen, halere, enkargatua izango zenari, eta honek hala esan omen zion: egoteko etxean, ez inora joateko, gero zerbait esan behar omen zigutela eta... Ez genion sinetsi, Luis oso bromosoa zelako, eta alferra, eta, gainera, nork beharko zuen lanerako gu bezalako ezjakinik!... Geuk lana-lana, bai, gure lur gogorreko mokorrak apurtzen eta lehorten eta ur falta hartan eta guzti han bizi ginen putzu baten inguruan; baina hura, egia esan, ez zen bizitzea, bizirik irautea baizik.

"Besterik ez genuen ezagutzen eta.

"Apaiza hiletatik itzuli zenean, norbait, Ximun, ezizenez 'Errena', etxeko teilatuan igota zai zegoen, eta adierazi zigun keinuz bazetorrela! Eliz aurrean aurkitu gintuen don Jenarok. Harritu zen! Esan genion arineketan zer gertatzen zen. Jaitsi zen mandotik, eman zion brida 'Errena'ri eta besterik gabe joan zen Erramonarena. Geu, larrainean eseri ginen, aieruak ausnartzen. Ordu bete gero irten ziren denak eta elizara sartzea gonbidatu gintuzten, hogeitabost ginen, esan bezala, ez baitira horrelako numeroak berehala ahaztutzen... Eseri ginen aurreko, lehen jaunartzea bailitzan!, isilik oso; don Jenaro ez zen igo, bestetan hitzaldia edo oharren bat egin behar zigunean bezala, pulpitora; oso formala baitzen!, eta ez zen, bestetan beti bezala, "Ave María Purísima" esanez hasi, baizik eta labur-labur, herrira etorri ziren jaun horiek... jaun horiek atzeko aulkian eseri ziren hirurak, ikusten genituen atzera begiratzen genuen bakoitzean!... –parra irten zitzaion orain amonatxoari, ez dakit zergatik– langile bila zetozela Baskongadetatik, neuk ez nekien non zeuden ere, eta berari, don Jenarori ekarri ziotela eskutitz bat hango beste apaiz ikaskide batek bidalia. Honek esaten zionez, han..., hemen, alegia!, Euskal Herrian!, bazegoela lanik, ongi ordaindua eta etxe bizitza ere bai, ur, komun eta guzti!, gizonek bere familia guztia berekin eramanez zezaketen, aukeran. Baina, hori bai, gaur bertan edo bihar beranduen irten behar genuen, goiz hartan heldu zen autobusean.

"Bere lana hor amaitzen zela. Hortik aurrera, familia bakoitzak bere gain hartu behar zuela erabakia eta erantzukizuna, gizon hauekin zuzenean hitzeginez. Bidaia hura egitea erabakitzen zutenek ez zutela herrian uzten zituzten ondasunak, moble, tresna, animalia eta abar, galtzen; animalia hauen ardura zen handiena, baina norbait geratuko al zen hauek zaintzeko, gozamen truke... Hau bakoitzaren arazoa zen. Eta herrira

itzultzzen zirenean, itzultzeko erabakia hartzen zuenak, betiko edo oporraldietan... han oporrak ematen zituztela eta, urtean behin ematen zirenak, luzeak, eta jai handietan bizpahiru egunekoak ere bai.

"Orain zeuk erabaki, eta zoriona opa dizuet...". Honela amaitu zuen.

"Eta zer erabaki zenuten?"

"Gorabehera handiak izan genituen hurrengo egun arte gauzak erabakitzeko; zaila zen bapateko hura! Lorik ez genuen egin azken gau hartan; oso baitzen ordu txarreko, itsumustuko, aukera! Azkenean bi familia arten ginen: geu, astoak aurrena!, senar-emazteok, bederatzi urteko alaba eta bi semetxo, hiru eta lau urtekoak... Horiengatik hartu genuen batez ere gure erabakia, haurren etorkizuna han hobe, hemen! esan nahi dut, izango zelakoan; eta gurekin batera, seroraneke familia, bere senarra, Manuel, lanean hasteko moduan zeuden bi semerekin; denera, bederatzi.

"Autobus hutsa!", esan nion.

"Las Aparecidas-etik irten zenean bai, baina gauza bera egin zuten bideko beste lau herrietan, eta azkenerako ondo kargatu zuten, denera berrogeitamar pasiak heldu baikin Tolosara; neka-neka eginda, zortzi egun autobus gogaikarri hartan!...; beno, aurrena Legazpira eraman gintuzten, han geratu ziren erdiak baino gehiago, eta gero hona, hemen jaitsi ginen gu, eta hemen gaude harrez gero... Zer iruditzen zaizu?", galdetu dit nire harridurari so.

Gaztetu egin da amona zaharkin haiek berritzean.

Ni neu bertokoa izan eta ez nekien honelako espediziorik egin zenik, ia ia Ifar Ameriketako Mendebalean gertatua zirudien, euskal Western bat!

"Adizu, eta zure familia, non duzu?"

"Nire senarrak hemen hogeitamar urtez igeltsari bezala lan egin eta gero hil zitzaidan, gizarajoa, ondoen geundenean, jubilazioaren zain eta..."

"Ez al zarete herrira itzuli?"

"Bai, noski!; maiz joaten gara. Honeratu ginenean uste izan genuen munduz aldatu ginela, baina geroko joan-etorrien poderioz distantzia laburtzen joan zitzaigun, eta orain asteburuko jai batzu pasatzera ere joaten gara. Han jaio ginen! Hemen pozik bizi bagara ere, hura da gure herria, Las Aparecidas, nire ama eta nire senarra zenaren gurasoak hango kanposantuan daude ehortzita... Egia da, bestalde, nire alaba, lehen Josefa eta orain Josebe, hemengo egin zela, hau da gehien hemengotu dena; euskaldun batekin ezkondu zen, bizkaitarra da, eta seme-alabak ikastolan dabilta, familia euskalduna eraiki dute. Gure seme zaharrena, Koldo, gartzelatik pasea da, ulertzen didazu... asko sufri erazi digu, baina gizondu da eta ongi ari da gaur lanean Pasaian, mekanikoa da..."

"Euskararik ikasi al du?"

"Bai, neu ez beste guztiak, eta difuntua salbu, beste guztiak euskaldunak dira gaur..."

Eta nigarrez hasten zait.

"Zer duzu, gero!", esan diot; urduri jarri naiz, nire jakinminak eragindako oroitzapen hauek kalte egin ote dioten.

"Falta zaidana ere euskalduna zen, fina, Jon, mutikoaren aita, izen berekoa, tiroz hil zidaten muga orain bi urte..."

"Eta Jonen emaztea, alarguna, da etxean geratu zaizuna?"

"Hau gartzelan dago oraindik..."

Neuk ez dut gehiago galdetu nahi, eta isilik geratu naiz amona lasaitzen den bitartean. Leihotik begira jarri naiz, neroni ere hunkitua bainago.

Amona baretu denean, utzi egin diot lehenengo hitza berak esan dezan.

"Orain eroso bizi naiz nire senarraren erretiroarekin; semea falta zait!; alaba eta beste bilobak maiz ikusten ditut; semea eta bere familia ere bai, Pasaiatik hona kotxez orduerdia besterik ez baita... Hitzaldietara ahal dudan guztietan joaten naiz, Jonen izenean egon nahi dut herri honen hizkuntza eta askatasunaren alde; ez zait politikarik axola; ez dut horretaz ezer ulertzen, bestalde, baina joaten naiz nire bilobarekin ahal dudan bilera guztietara, batez ere Tolosakoetara, noski, Jonen alarguna ikustera joaten ez garenean".

"Barkatuko al didazu eman dizudan molestiatik, baina hunkipenak eraginda gaisotu naiz arestian, frontoian; nire bilobatxoak ikurrinarekin balkoitik irtenda arrisku hartan ikusi dudanean... Egia da bero ere egiten zuela, baina bestetan ere gertatu zait gauza bera horrelako esturak eraginda. Tentsioa dut igoa oso; hartzen ditut pastilak, baina nire golkoan daramadan bihotza dut gaiso aspaldi, Jon etxe honetatik eraman zidaten gau beltz harrez gero".

Amonatxoak ekstasian dirudi, nire buruaren gainetik eta leihotik zehar urrun ikusten den mendipunta bati lotuta...Baina egin du buelta, itzuli da, ez dakit nondik!, eta irripartxo batez zerbait esan nahi didala... beste zerbait entzun du; neuk ez, baina hark bai; jaiki da eta leihora hurbildu da esanez: "Ilobatxoak kalera alde egin dit!"..., eta halaxe da, neuk ikusi dut, amonatxoaren ondotik, "Jontxu!"... deitu dionean nola mutikoak begiratu duen gora eta esan dion: "Honek ikurrina kendu nahi dit, amona!", beste mutiko batekin ari baitzen, borrokatxoan edo, eta orduan Eugenia amona irten egin da gelatik, esanez, "Barkatu, banator...", eta neu leihoan geratu naiz, amona behean ikusi zain... baina ez da kalera irteten, eta dagoeneko mutikoak utzi dio ikurriña heltzeari, eta neronek esan diot leihotik bilobari: "Zatoz, igo etxera, amona bidean duzu!", eta ikusi dut mutikoa etxera sartzen sototik, eta zain geratu naiz noiz igoko, eta hor datoz pausoak gorabidean, eta ni neu hurbildu naiz korridoretik ateraino, bilobatxoari zerbait esateko, ez dela horrelakorik egin behar, kalera bakarrik irten, hainbeste auto dabilen tokira, eta mutikoa igotzeko pausoak isildu direnez gero, eskailerak jaisten hasi naizenean, hor dator mutikoa bere ikurrinarekin, eta esaten dit mailartean: "Jo, eserita geratu da amona, ez du igo nahi...", eta bapatean neuk egin dut jauzi bat eta eskaileraren lehen tarteunean hemen dago Eugenia, amonatxoak, ez eserita, ahozpez erorita baino... Hila dagoela iruditu zait, eta hartu dut besotan eta igo dut, gorpu den hau!, izaturik nago!., eta gela bateko ohean etzan dudanean, ez da mugitu; hots bat, zerbaiten esperuan nago!., baina utzi dudan bezala geratu da, geratu zait!... betiko isilik, begiak irekita, espantu bati begira bezala...

Orain konturatu naiz egitan mutikoari amona hil zaiola.